

Др МИРЈАНА ГЛИГОРИЈЕВИЋ-МАКСИМОВИЋ

Институт за историју уметности
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

СВЕТОЗАР РАДОЈЧИЋ, ИСТРАЖИВАЧ АНТИЧКЕ И СРЕДЊОВЕКОВНЕ УМЕТНОСТИ

Апстракт: Један од највећих српских истраживача српске средњовековне уметности, Светозар Радојчић (1909–1978), објаснио је значај античке традиције за каснију уметност. Међу првима је показао да византијска уметност, заснована на хеленистичким идејама, представља наследника и настављача антике и потврдио је да је византијска цивилизација постала узор западноевропској уметности, а потом и основа за Ренесансу.

Кључне речи: Светозар Радојчић (1909–1978), антика, уметност, средњи век, Византија, Србија

Професор Светозар Радојчић је био један од наших највећих истраживача српске средњовековне уметности, чија су се интересовања протезала од антике до модерних времена (Сл. 1). Рођен је у Сремским Карловцима, где је похађао основну школу и класичну гимназију, коју је завршио у Љубљани. На његово образовање и формирање његове личности утицао је у многоме отац, Никола Радојчић, најпре професор историје у Српској великој гимназији у Сремским Карловцима, а потом професор универзитета у Љубљани. Светозар Радојчић се определио за историјске студије у Љубљани, где је слушао археологију код познатог стручњака Балдуина Сарије. Упоредо је пратио предавања на Загребачком свеучилишту, похађао летње курсеве Археолошког института Универзитета у Бечу и учествовао са бечким археолозима на ископавањима у Аквилеји. Одлазио је са београдским професором археологије Николом Вулићем у Македонију, радио је у семинару Николаја Лвовича Окуњева на Карловом универзитету и Институту Никодима Павловича Кондакова у Прагу. Докторску тезу завршио је на специјализацији у Прагу и одбранио је 1934. у Љубљани. Започео је као млади доктор наука да ради у Скопљу, најпре као кустос у музеју, а потом, 1939. године, као доцент на Филозофском факултету. Ратне године провео је у не-

мачким заробљеничким логорима, где је успевао да прибави стручне књиге и да наслика аквареле. По повратку из заробљеништва, 1945. године, започео је да обнавља Семинар за историју уметности на Филозофском факултету у Београду. Светозар Радојчић је постепено проширио Семинар, формирао библиотеку и предавао до 1977. године. Изабран је 1952. године за дописног, а 1963. за редовног члана Српске академије наука и уметности, добио је Октобарску награду Београда 1966, Хердерову награду 1967. и Седмојулску награду за животно дело 1971. године.¹

Заваљујући сарадњи с археолозима и ученицима Д. Ајналова, који је први указао на хеленистичке основе византијске уметности, Светозар Радојчић се трајно заинтересовао за античку уметност. Због тога је и његов први научни рад: *Менада из Тејшова*, из 1933. године, био посвећен теми из антике.² У њему је објавио бронзану фигуру девојке, пронађену у архајској гробници (Сл. 2). Упоређујући фигуру са сличним налазима и представама на новцу и вазама, закључио је да се ради о Менади, којој је пандан била фигура Силена и направио је реконструкцију групе. Утврдио је да је ова архајска фигурина блиска бронзаним фигурама из Требеништа и Додоне и да припада дорској уметности из Коринта.

Своја знања о антици и српском средњовековном сликарству С. Радојчић је изнео у раду *Улога антике у старом српском сликарству*, објављеном 1946. године.³ У њему је показао да се антички елементи јављају у самој структури српског сликарства; у распореду композиција и односу према унутрашњој архитектури, техници сликања, цртежу, колориту и саставу композиција (Сл. 3–5). Посебно је истакао да се опште окретање према античкој традицији у сликарству такозване Ренесансе Палеолога догодило почетком XIV века. С. Радојчић је истакао да се током скоро целог XIV века присуство античких идеја осећало у садржају, иконографији и у облицима. Поред античких елемената који су се појавили у српском сликарству, колорит и цела атмосфера одисали су хеленистичким духом. Ови утицаји антике били су релативно јаки, задржавали су се дуго, те су били видљиви чак и у српском сликарству XVI и XVII века.

Класично образовање и широка обавештеност С. Радојчића поново су дошли до пуног изражаја у његовом раду о позоришту⁴ у нашим крајевима

¹ В. Ј. Ђурић, *Рад и улога Светозара Радојчића*, Светозар Радојчић, *Одабране студије и чланци 1933–1978*, Београд–Нови Сад 1982, 9–16; С. Петковић, *Светозар Радојчић*, 1909–1978, *Споменица Светозара Радојчића*, Београд 2009, 7–10; Исти, Две и по деценије од смрти Светозара Радојчића, *Споменица Светозара Радојчића*, 21–23.

² С. Радојчић, *Менада из Тетова*, *Гласник Скопској научној друштва*, XII (Скопље 1932), 243–252.

³ Исти, *Улога антике у старом српском сликарству*, *Гласник Државној музеја у Сарајеву*, н. с. I (Сарајево 1946), 39–50.

⁴ Исти, *Од Диониса до литургијске драме. Белешке о позоришту и представама у нашим крајевима од Антике до XV века*, *Зборник Музеја њозоришне уметности I*, (Београд 1962) 5–32.

ма од антике до XV века. У њему је Радојчић пошао од Дионисијских поворки и преко античких представа стигао до црквене, литургијске драме.

При истраживању једног мотива у скулптури Богородичине цркве у Студеници, кентаура-стрелца (Сл. 6.), С. Радојчић се поново вратио антици.⁵ Показао је како је митолошка представа, пореклом из антике, приказивана у различитим гранама уметности током средњег века и на Истоку и на Западу.

Чак и када се бавио својим савременицима, зографима, у чланку: *Зографи. О теорији слике и сликарској стварања у нашој старој уметности*,⁶ С. Радојчић је користио своје класично образовање. Разматрајући проблем теорије слике и процес њеног стварања полазио је од схватања Платона, Аристотела, Цицерона, Тертулијана, Пиндара и Плотина о уметности.

Истражујући плоче са кијевским рељефима Диониса, Херакла и светих ратника из XI века, С. Радојчић се поново бавио античким темама.⁷ На двема од четири плоче од шкриљца приказани су митолошки мотиви: Дионис на колима која вуку два пантера (Сл. 7) и Херакле у борби са немејским лавом. Упоређивањем представа на овим плочама са византијским рељефима у слоновачи и минијатурама, утврдио је пут преношења античких тема у византијској и руској уметности.

При разматрању иконографске теме, персонификације Премудрости (Сл. 8) С. Радојчић се, у чланку: *О Тријези Премудрости у српској књижевности и уметности од раној XIII до раној XIV века*,⁸ вратио на античке изворе. Показао је да су стихови Пиндара и речи Плинија Старијег послужили као основа на којој су надограђивана каснија старозаветна и новозаветна схватања.

Веома значајна разматрања о односу античке и раносредњовековне уметности изнео је С. Радојчић у свом тексту: *Уметности првој миленија*.⁹ Схватања европских научника о супротстављеним античким и средњовековним идејама употпунио је својим објашњењима о византијској цивилизацији као настављачу и расаднику античких и хеленистичких традиција. Он је истакао чињеницу да је византијска уметност, која се стално ослањала на антику, све до појаве Ренесансе представљала узор западноевропским уметницима и да је Цариград био центар класичних традиција.

⁵ Id., *Der Kentaur – Bogenschütze der serbischen Plastik des späten 12. Jahrhunderts, Südost-Forschungen*, XXII, (München 1963), 184–191.

⁶ Исти, *Зографи. О теорији слике и сликарског стварања у нашој старој уметности, Зограф 1*, (Београд 1966), 4–15.

⁷ Исти, *Кијевски рељефи Диониса, Херакла и светих ратника, Старинар* н. с. XX (Београд 1969), 331–338.

⁸ Id., *La Table de la Sagesse dans la litterature et l'art serbe depuis le début du XIIe jusqu'au début du XIVe siècle, Зборник радова Византолошкој инститиути*, XVI, (Београд 1975), 215–224.

⁹ Исти, *Уметност првог миленија, С. Радојчић. Одабране студије и чланци 1933–1978*, Београд – Нови Сад 1982, 62–64.

Светозар Радојчић, класично образован, љубитељ књижевности и историје, започео је своју научну каријеру истраживањем античке археологије и уметности. Током целог свог научног века трудио се да објасни значај античке традиције за каснију уметност. Међу првима је показао да је византијска уметност заснована на хеленистичким идејама и да представља наследника антике. Својим истраживањима потврдио је да је византијска цивилизација као настављач античке уметности постала узор западноевропској уметности, а потом и основа за Ренесансу.¹⁰

1.

2.

¹⁰ С. Петковић, Библиографија радова професора Светозара Радојчића, *Зборник Светозара Радојчића*, Београд 1969, IX–XVI; Г. Радојчић-Костић, Библиографија Светозара Радојчића, *Споменица Светозара Радојчића*, 127–157.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

СПИСАК ИЛУСТРАЦИЈА

- Сл. 1. Професор Светозар Радојчић
- Сл. 2. Менада из Тетова
- Сл. 3. Лесново, Персонификација Земље
- Сл. 4. Дечани, Силазак у Ад
- Сл. 5. Лесново, Григорије Богослов
- Сл. 6. Студеница, Богородичина црква, Кентаур – стрелац
- Сл. 7. Кијевски рељеф, Дионисије на колима
- Сл. 8. Грачаница, Персонификација Премудрости

Dr MIRJANA GLIGORIJEVIĆ-MAKSIMOVIĆ

Institut d'histoire de l'art
Faculté de Philosophie
Université de Belgrade

SVETOZAR RADOJČIĆ, CHERCHEUR EN HISTOIRE DE L'ART ANTIQUE ET MEDIEVAL

Résumé

De formation classique et d'une grande curiosité scientifique, Svetozar Radojčić (1909–1978), un des plus grands spécialistes de l'art médiéval serbe, a abordé, dans le cadre de ses recherches sur l'art, des thèmes et des domaines très divers où l'Antiquité occupait régulièrement une large place. Après des études d'histoire à Ljubljana, puis à Zagreb, orientées vers l'histoire antique et l'archéologie, son inscription à l'Institut archéologique de Vienne lui a permis de se perfectionner dans l'archéologie antique et paléochrétienne. C'est donc en toute logique qu'il a consacré son premier travail scientifique à la découverte d'une tombe antique et d'une Ménade à Tetovo. Il s'est ensuite lancé dans une vaste investigation du rôle de la tradition antique dans l'émergence de l'art médiéval, et de ses influences sur la création artistique tout au long du moyen âge et au delà. Ce faisant, il a consacré une attention toute particulière à l'observation des influences de cette tradition sur les diverses phases de l'art byzantin et serbe. Il a notamment consacré plusieurs travaux aux éléments de l'art antique repris dans l'art serbe du XIIIème siècle et mis en évidence les influences antiques, les détails iconographiques et les traits de style caractéristiques de la peinture ornant les monuments serbes de la première moitié du XIVème siècle.

Dans ses travaux, S. Radojčić s'est intéressé à plusieurs motifs ou thèmes antiques repris dans l'art médiéval, tel que le centaure dans la sculpture de

Studenica et les figurations d'Héraclès et de Dionysos sur les reliefs de Kijev. Il a aussi démontré que les représentations de la Sagesse dans la littérature et l'art serbe trouvaient leur origine dans la poésie antique. Se penchant sur diverses questions telles que l'art des zographes du XVIIIème siècle, le théâtre médiéval ou les fresques du moyen âge tardif, il a reconnu que l'on y retrouvait toujours à la base des modèles issus de la philosophie, de la littérature et de l'art antiques.

Formé à l'école classique et passionné d'art et d'histoire, Svetozar Radojčić s'est efforcé, durant toute sa vie de chercheur, d'affirmer l'importance de la tradition antique pour l'art des époques ultérieures. Il a été parmi les premiers à montrer que l'art byzantin reposait sur les idées hellénistiques et était l'héritier direct de l'Antiquité. A travers ses recherches, il a prouvé que la civilisation byzantine, en tant que continuateur de l'art antique, est devenue, à son tour, un modèle pour l'art d'Europe occidentale, avant d'être le fondement même de la Renaissance.